

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΤΑΣΗ: Ο ΧΟΡΟΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Μαρία Παπαπαύλου

Δρ Ανθρωπολόγος, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η συστηματική ενασχόληση των ανθρωπολόγων με τη θεματική του χορού είναι σχετικά πρόσφατη. Ακόμα και όταν έχουμε αναφορές σε αυτήν τη διάσταση, σε κλασικά ανθρωπολογικά κείμενα από την εποχή των εξελικτιστών και μετά, είναι μερικές και περιφερειακές. Πρόκειται δηλαδή για μια καθυστέρηση της ανάπτυξης του αντικειμένου που μπορεί να οφείλεται σε πολλούς και διαφορετικούς λόγους¹.

Ένας από τους λόγους αυτούς ήταν το γεγονός ότι αρχικά ο χόρος στο χώρο της διπλής διάνοσής αντιμετωπίζοντας ως δραστηριότητα που δεν εμπίπτει στον τομέα της παραγωγότητας και επομένων βρίσκεται στη σφαίρα του πάρεργου και του ελεύθερου χρόνου. Άρα στερείται βασικών συνιστωσών που τον καθιστούν αντικείμενο άξιο μελέτης, εφόσον δεν συνδέεται με οικονομικούς και κοινωνικούς τομείς δραστηριότητας. Επιπλέον, στον αγγελοσύνικο χώρο, οι διανούμενοι, που ήταν συνήθως άνδρες, απέφευγαν την ενασχόληση με το χόρο, επειδή θεωρούσαν ότι ήταν μια δραστηριότητα που προστιθάει περισσότερο στις γυναικες. Ας σημειωθεί ότι ακόμα και μέσα στον ίδιο το χώρο της ευρωπαϊκής κοινωνικής ανθρωπολογίας παραδοσιακά διδόταν προτεραιότητα σε υλιτικούς και λεκτικούς τρόπους κοινωνικής οργάνωσης τη πολύ σε θρησκευτικά τελετουργικά.

Ακριβώς αυτή η σχέση του χορού με τη σφαίρα του τελετουργικού, που είναι και η συχνότερη στις παραδοσιακές «πρωτόγονες» και «εξωτικές» κοινωνίες τις οποίες μελέτουν οι κλασικοί ανθρωπολόγοι, είναι και το έναυσμα της πρώτης ισώς απόπειρας να γίνουν συστηματικέρες αναφορές στο αντικείμενο. Ακόμα και έτσι όμως ο χορός τοποθετείται σε ένα πλαίσιο συζητήσης που αφορά τις λεγόμενες «πρωτόγονες» κοινωνίες και άρα βρίσκεται σε ένα στάδιο κατάτερπης κοινωνικής ανάπτυξης². Μέσα ωστόσο από το ρεύμα που λειτουργισμού επηρεάζεται και η συζήτηση για το χόρο, όπου επιχειρείται να του δοθεί μια λειτουργία στο πλαίσιο της υπό μελέτην κοινωνίας³.

Το ρεύμα του δομισμού επηρεάζει την αντιμετώπιση του χορού ως προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, το πώς δηλαδή συγκεκριμένα σχέδιασματα (patterns) της κίνησης στο χώρο και το χρόνο ενός χορού και μάλιστα ενός χορευτή ενυπάρχουν στη δομή της σκέψης του⁴. Ενώ λοιπόν η επίδραση των δομιστικών προσεγγίσεων προσφορίζεται αρχικά σε αυτό το επίπεδο, αργότερα συναντάται και με νεότερα ρεύματα από το χώρο της γλωσσολογίας και αρχίζει και αναπαινετείται μια σχέση μεταξύ γλώσσας/κουλτούρας,

1. Το παρόν εργμανεί το παρελθόν. Χορός στην αρχαιότητα

2. Χορός και κοινωνικό φύλο
ή περί αντιεπαρμένου
επιχειρήματος εντός
παραστασιακών πλαισίων.

όπου ο χορός προσεγγίζεται ως μια γλώσσα που μπορεί να αναλυθεί σε επίπεδο σημαίνοντας/σημανούμενο⁵.

Από την αντίπερα όχθη του Ατλαντικού και στο πλαίσιο της πολιτισμικής ανθρωπολογίας αναπτύσσονται διάφορες ακόμα τάσεις. Η σχολή των πολιτισμικών ίχνων (cultural traits), εκπροσωπούμενη αρχικά από τον Boas, στρέφεται στη μελέτη του χορού αντιμετωπίζοντάς τον ως πολιτισμικό χαρακτηριστικό της περιοχής από την οποία προέρχεται. Σύμφωνα με αυτή την άποψη ο χορός αντιπροσωπεύει και εκφράζει την κουλτούρα στην οποία ανήκει. Από αυτή τη βασική θέση εμπνέονται πολλές από τις νεότερες προσεγγίσεις του χορού που δίνουν έμφαση στο πλαίσιο (context). Η σχολή της κουλτούρας και της προσωπικότητας (culture and personality), τονίζοντας τη διαιρωφωτική επίπτωση της κουλτούρας πάνω στην προσωπικότητα⁶, αντιμετωπίζει και το χρόνο μέσα από αυτὸν τὸν ἀέναον και μάλιστα ιδιαίτερα στη σχέση του με την ψυχολογική κατάσταση των ατόμων μιας κουλτούρας⁷. Μετά το 1930 παρατίθεται μια στροφή των ανθρωπολόγων, κυρίως στην Αμερική, στη μελέτη των αστικών και σύνθετων κοινωνιών και κατά συνέπεια και των συγχρόνων βιομηχανικών κοινωνιών. Η στροφή αυτή έχει σημαντικές συνέπειες και για τη μελέτη του χορού, που αρχίζει να αποχωρίζεται τα εξωτικά του συμφράζομενα και να μπαίνει σε νέα φάση θεώρησης.

Σε αυτό το σημείο εμφανίζονται οι νεότερες προσεγγίσεις του χορού μέσα από πλαισίατέρα και νέα ρεύματα λίγο έως πολύ διαπλεκόμενα. Ο βασικότερος κοινός παρονομαστής των νεότερων προσεγγίσεων είναι η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη μελέτη του ίδιου του χορού και του τι εκφράζει, στη μελέτη του χορού ως μέσου αλλά και ως πλαισίου κοινωνικής δράσης. Ο χορός πανει, με άλλα λόγια, να αντιμετωπίζεται ως αυτόνομο χορευτικό γεγονός και αντιμετωπίζεται ως κοινωνικό γεγονός. Μέσα από αυτήν τη σύλλογιστική, ο χορός μπορεί να εξεταστεί ως δείκτης κοινωνικής ταυτότητας και σχέσων εξουσίας. Ερωτήματα που απαιχούλουν αυτήν την προσέγγιση είναι, για παραδείγμα, το

πώς οργανώνεται, διασφαλίζεται και συντηρείται η ταυτότητα μιας ομάδας μέσα από το χορό⁸ ή πώς δομείται το κοινωνικό φύλο μέσα από χορευτικές πρακτικές⁹. Ο χορός αντιμετωπίζεται και ως φορέας μηνύμάτων για πολλά θέματα, όπως ιδέες, συναίσθημα, ιεραρχίες, γεωγραφικά σύνορα, συνάφεια και αλληλεγγύη, γνώση και εκπαίδευση¹⁰.

Οι μελέτες για το χορό τα τελευταία είκοσι χρόνια είχαν κατά έναν τρόπο χαρακτηρίστει από τη θεωρητική μεταφορά χορός/γλώσσα (ο χορός προστομοιάζει δομικά με τη γλώσσα), γλώσσα/κείμενο (η γλώσσα αποτυπώνεται στη μορφή ενός κειμένου), χορός/κείμενο (άρα και ο χορός μπορεί να αναλυθεί σαν η τήταν κείμενο). Η νέα προσεγγίση όμως αντιμετωπίζει το χορό δυναμικά και σχι με στατικό, όχι σαν κάπι που είναι γραμμένο, όπως ένα κείμενο, και χρήζει κειμενικής ή έστως διακεκμενής ανάλυσης, αλλά ως κάπι ζώνες, κάπι που επιπλέονται και συμμετέχει ενεργά στη δημιουργία νοήματος και στην κατασκευή, εν τέλει, κοινωνικού νοήματος. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Schieffelin¹¹, η πολιτισμική επιτέλεση (cultural performance) – και εδώ μας ενδιαφέρει ο χορός ως τέτοιος – δεν μπορεί να αναλυθεί με όρους κειμένου γιατί πρόκειται για κάπι εμπειρέο, παροδικό και κάθε φορά εκ νέου επιπλέομένο, σα αντίθεση με το κείμενο που είναι αναλογιστικό και μόνιμο ακόμα και απ' επιδεχόμενη νέας αναγνώσεις. Κατά τέτοιο σημαίνει ότι δυνητικά μπορεί να επανεμπνευθεί με διαφορετικές αλλαγές προσποτικές, χωρίς ωστόσο να μπορούν αυτές οι επανεμπνευσίες να αλλάξουν πλέον το πάγιο, καταγεγραμμένο περιεχόμενο του. Αντίθετα, στο πλαίσιο της προσεγγίσης/ερμηνείας της επιτέλεσης μιας πολιτισμικής πρακτικής (όπως είναι και ο χορός), είναι η η επιτέλεση του διαμορφωνούντος περιεχόμενου. Άρα οι επιπλέοτες (performers), δηλαδή οι συντελεστές μιας χορευτικής παράστασης στην προκειμένη περίπτωση, μαζί με το καίνο τους, κάθε φορά είναι οι δυναμικοί εκείνοι φορείς που πραγματεύονται και διαχειρίζονται το περιεχόμενο μιας επιτέλεσης. Οι τρόποι με τους οποίους θα το επιτέλεσουν κάθε φορά σηματοδοτούν συγχρόνως και τους τρόπους που εκείνοι θα επιλέξουν σε νέα την κρίνουν και να τη επανεμπνεύσουν, εφόδου θέλουν.

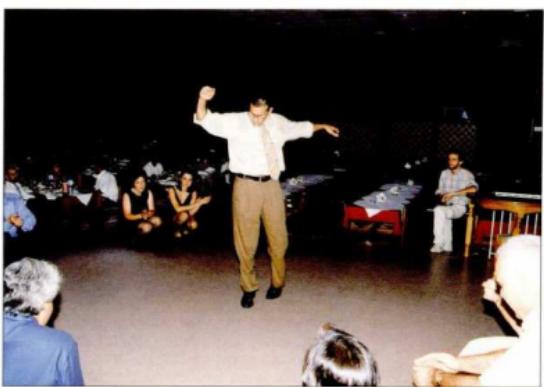
Κατά συνέπεια, θα μπορούσε να διαπιστώσει κανείς μια ειδοποιητική διαφορά στις μελέτες που βλέπουν το χορό ως γλώσσα, και άρα ως κείμενο, και σε εκείνες που αντιμετωπίζουν το χορό ως επιπλεοτική παλιότατη πρακτική. Ο δευτέρες στην ουσία δίνουν το λόγο στους ίδιους τους συντελεστές, άρα βρίσκονται εγγύτερα σε αυτό που στην ανθρωποτολογία θα λέγαμε εσωτερική οπτική (etic view), σα αντίθετη με τις πρώτες μελέτες που αναπτύσσουν ένα δευτέρο επίπεδο ερμηνείας.

Ένας δεύτερος άξονας κριτικής των μελέτων εκείνων που αντιμετωπίζουν το χορό ως γλώσσα και άρα ως κείμενο επικεντρώνεται στη μη λεκτική φύση του χορού¹². Η επιτέλεση ενός χορού, με άλλα λόγια, εμπλέκει σώματα και όχι στόματα. Δηλαδή λέξεις. Άρα ενεργούποιει ένα αλογόλευκο σύστημα συμβόλων σε επίπεδο κινητοποιητικό και όχι λεκτικό. Επομένως, αυτό που κυρίως ενδιαφέρει είναι η εμπλοκή του σώματος –όπως θα δούμε και παρακάτω– τόσο στις καθη-

μερινές πρακτικές μιας κουλτούρας όσο και στο διάλογο ή τον αντλογό που αυτό αναπτύσσει με τη χρευτική πα παρουσίασή του.

Όπως λοιπόν ο χορός επαναποτιθετείται μέσα στο δυναμικό αυτό πλαισίο της επιτέλεσης, επανασυνδέεται η μελέτη του και με άλλα νέα ρεύματα από τους κόλπους της πολιτισμικής ανθρωπολογίας. Τόσο η ανθρωπολογία του σώματος όσο και οι πρόσθιες συζητήσεις για μια ανθρωπολογία των αισθητευμάτων¹³ αντιμετωπίζουν το σώμα ως φορέα του κοινωνικού, ενός τόπου που εγγράφονται και καταγράφονται συνειδητά και ασυνειδητά πολιτισμικές πρακτικές και συνήθειες. Το σώμα και οι αισθήσεις διαμορφώνονται μέσα στα πολιτισμικά τους πλαίσια¹⁴, έχουν κοινωνική και πολιτισμική μνήμη και άρα συνδέονται άμεσα με τα χρευτικά φαινόμενα. Ο χορός δεν βρίσκεται εκείθεν και απλώς επιτελείται από οποιαδήποτε σώματα¹⁵. Το καθημερινό σώμα και το σώμα που χρειεύει βρίσκονται και τα δύο εντός συγκεκριμένου πολιτισμικού πλαισίου και δεν συνιστούν δύο διαφορετικές κατηγορίες ακόμα και στο επίπεδο μιας καθημερινής κινητολογίκης αντιμετώπισης: αλληλεμπλέκονται και η μια διαφωτίζει την κατανόηση της άλλης. Επομένως, όχι μόνον επανασυνδέεται το χορευτικό γεγονός με το ευρύτερο κοινωνικό γίγνεσθαι, αλλά μελετάται πλέον και ενδοπολιτισμικά στη σύνδεσή του με μια χρευτική συμφραδόμενα.

Σε αυτό το στημείο υπεισέρχεται η πολύ ενδιαφέρουμα συζήτηση που εγείρει ο Barba¹⁶ από το χώρο της ανθρωπολογίας του θεάτρου, ο οποίος θα προτείνει έναν σφήνη διαχωρισμού του καθημερινού από το παραστασιακό σώμα (ως παραστασιακό σώμα ορίζει το σώμα μιας θεατρικής/μουσικοχορευτικής παράστασης). Προκειται, υποστηρίζει ο Barba, για δύο διαφορετικά πρόγραμμα, μια και στην καθημερινή ζωή το σώμα κινείται στο χώρο αβίαστα και ισόρροπα, δηλαδή με έναν τρόπο που δεν απαιτείται μιακή προσπάθεια. Αντίθετα, στο χώρο μιας παράστα-

3. Χορός και έμψυλη τουτούπτη: η επιπλέοστη επιτελεστική ανδρισμού.

σης το σώμα «παιζει» με την ισορροπία του, την προκαλεί, τη θέτει σε «κίνδυνο». Η μοική αυτή προσπάθεια, που απαιτείται ώστε ο συντελεστής μιας παράστασης να διαχειριστεί έναν «αρύστικο» τρόπο του κινείσθαι η ακόμα και του στέκεσθαι, συνιστά και τη βασική διαφορά μεταξύ ενός σώματος μέσα και ενός σώματος έξω, στην περίπτωσή μας, από το χορό¹⁷.

Ο θεωρητικός προβληματισμός σχετικά με την αναλυτική προσέγγιση του χορού στο πλαίσιο της σύγχρονης ανθρωπολογικής θεωρίας έχει την αφετηρία του ουσιαστικά στη μεταμοντέρνα στροφή (postmodern turn) στο χώρο των κοινωνικών επιστημάνων γενέν. Από τη μια πλευρά η θεωρία του κοινωνικού κοντραρικτιβισμού, όπως εισάγεται ήδη από το 1966 από τους Berger και Luckmann¹⁸ και όπως αναπτύσσεται στις επόμενες δεκαετίες, θα προβληματίσει τους ανθρωπο-

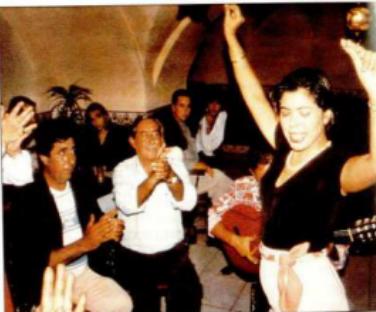

4. Χορός και καρναβάλι: Το εξωτικό ως ζητούμενο.

5. Φλαμένκο μη τουριστικής κατανάλωσης.

λόγους ειδικότερα και για το περιεχόμενο της ένοιας της κουλτούρας (culture). Πρόκειται για κάτια σταθερό και πάγιο που (υπερ)καθορίζει τους μετέχοντες σε αυτήν και βρίσκεται εξώ από αυτούς, ή μήτις οι φορεις της φτιάχνουν/κατασκευάζουν το περιεχόμενό της μέσα από τις μεταξύ τους διαφωνίες, συμφωνίες, αντιφάσεις ή συγκρούσεις; Και πιο νόημα τότε έχει η παράδοση (παραδόσεις/ήθη και έθιμα) ενός πολιτισμού στη συνοχή και στη συνέχιση του; Μήτις πρόκειται για μια διαδικασία (process) διαχείρισης του παρελθόντος και του παραδεδομένου από το παρόν και όχι για ένα διαμορφωμένο περιεχόμενο που απλώς μαθαίνουν οι αποδέκτες του στην πορεία της κοινωνικοποίησής τους;

Ο μεταμοντερνισμός βλέπει αρχικά το περιεχόμενο της κουλτούρας να διαμορφώνεται μέσα από τη χρήση της γλώσσας, των σημασιών των λέξεων οπώς αυτές διαγραφούνται στην πορεία του χρόνου, χωρίς να δέχεται ότι υπάρχουν σημασίες και εκτός γλωσσικού πλαισίου¹⁹. Σε αντίθεση και συμπλήρωση προς αυτήν τη θέση οι Bourdieu και Giddens θεωρούν ότι υπέσταται ένα διαρκές παιχνίδι αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις υπαρχουσίες αλλά και στις νέες χρήσεις των σημασιών εντός μιας γλώσσας αλλά και εκτός αυτής. Σε σχέση με τις μελέτες για το χωρό αυτές οι επισημάνσεις θα παιέσουν ιδιαίτερο ρόλο, γιατί απλούστατα πρόκειται για ένα μη λεπτικό γεγονός που φέρει ωπόστιο πολλαπλές σημασίες. Προς αυτήν την κατεύθυνση θα βοηθήσουν οι μελέτες του Turner²⁰, οι οποίοι μάλιστα θα υποστηρίξουν ότι το πιο δημιουργικό πεδίο διαμόρφωσης νέων πολιτισμικών σημασιών δεν βρίσκεται μέσα στην καθημερινότητα αλλά στο περιθώριό της. Η τέχνη δηλαδή και η ώρη πληροφοριών και μεταφορών της μαζιά μέσα από μια διαδικασία επαναλαμβανόμενων παραστάσεων/επιτελέσεων. Στην ουσία ο καλλιέργητος προτείνει μέσα από την παράσταση την ερμηνεία ενός πολιτισμικού γεγονότος. Αυτή η διαπλοκή πεδίων φαινομενικά άσχετων μεταξύ τους, ίσως το γλωσσικό και το μη γλωσσικό, το καθημερινό και το

εορταστικό και, ίσως θα δούμε παρακάτω, των επιπλέοντών και των θεατών, είναι δηλωτικά μιας μεταμοντέρνας συλλογιστικής που είναι ανοιχτή στη θέση των διαπλοκών αυτών. Σε αντίθεση με το μωνερβισμό που βασίζεται σε διχοτομικές προσεγγίσεις και βλέπει τόσο την καθημερινή κουλτούρα όσο και την τέχνη ως κατ' ολοκλήρωμένο, πλήρες και μετάλλακτο, ο μεταμοντερνισμός προωθεί μια συλλογιστική διαδικασίας, ρευστότητας και πολλές φορές θραυσμάτων, δηλαδή μη ολοκληρωμένων μορφωμάτων. Ως άλλα λόγια, άλλα βρίσκονται σε μια διαρκή διαδικασία διαμόρφωσης χωρίς ποτέ να τελεώνουν (τελείωση) και να ολοκληρώνονται. Αυτή η δυναμική προσέγγιση της κουλτούρας ανοίγει τις πόρτες για μια νέα θεωρητική του παρελθόντος, της παράδοσης, και συνεπάκολουθα και των παραδοσιακών τελετικών τεχνών²¹.

Οι νεότερες ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του χορού εμπνέονται λοιπόν ολόενα και περισσότερο από τα αυξανόμενο γόγτρο του κλάδου των επιπλεοτικών σπουδών (performance studies) και αντιλαμβάνονταν το χωρό ως μια κατεξοχήν επιπλεοτική πρακτική, η οποία όχι μόνον καταφέρνει να εκφράσει προτύπωντας δομές, αλλά επιπυγχάνει να δομήσει και καινούριες πραγματικότητες. Έτσι ο χορός αντιμετωπίζεται σε νέους ως ενέργο μέρος κοινωνικών διαδικασών. Η θεωρία της επιπλεοτήσης (performance theory) και η δυναμική που ενέχει η ένοια της κοινωνικής διαδικασίας (social process) επαναπροσανατολίζουν και τις μελέτες για το χορό. Οι επιπλεοτικές σπουδές συγκεκριμένα προτείνουν μια ανάλυση του κοινωνικού με όρους δραματουργικού²². Αρχής γενομένης με τον Goffman από το χώρο της συμβολητή διάδρασης και τον εμπλοισμό που έφεραν σε μελέτες του Turner για την τελετουργία, αλλά και μέχρι το τελευταίο βιβλίο του *The Anthropology of Performance*, επιχειρείται μια ανάλυση που βασίζεται σε μια θεμελιακή θέση: «Ο βασικός ιστός της κοινωνικής ζωής είναι η επιπλεόση και εν τέλει την παρουσία του εαυτού στην καθημερινή ζωή»²³. Ο βασικός συνεχιστής του Turner, o Schechner αναπτύσσεται τη θεωρία της επιπλεοτήσης²⁴ βλέποντας δύο επίπεδα ανάλυσης: α) τη θεώρηση της ατομικής και κοινωνικής ζωής ως ένα είδος θεατρου, β) τη θεώρηση των θεατρικών και μουσικοχορευτικών παραστάσεων ως ένα είδος ατομικής και κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

6. Η παραστασιακή επίπλεοση της παράδοσης.

Όλες αυτές οι προσεγγίσεις επιτρέπουν πια και τις γεωτερες μελέτες για το χορό, που μπορεί να ιδωθεί μέσω από δύο σημείων: καὶ από την απόψη της επιτέλεσης μέσα στην καθημερινή ζωή αλλά και από αυτήν της σκηνικής²⁵ πα παρουσίαση/παράστασης του. Το τρίτα σε βέβαιότης του χορού με αυτόν τον τρόπο διευρύνεται και μπορεί να αφορά τοπικούς/λαϊκούς χορούς σε επίπεδο κοινότητας αλλά και χορούς ως καλλιτεχνικές παραστάσεις σε θεατρικές σκηνές ευρωπαϊκές και μη. Σε όλες τις περιπτώσεις ο χορός είναι επιπλέον, είναι μέρος μιας συνολικότερης διαδικασίας και βρίσκεται σε διάλογο με τα ιστορικά/κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια του.

Η επανεντάξη του χορού στο πλαίσιο του και σε συνδυασμό με τη δραματουργική διάσταση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης οδηγεί αναπόφευκτα στην αναλυτικότερη μελέτη της σχέσης των χορευτών με τους μουσικούς/τραγουδούστες και φωνικά με το κοινό. Τόσο οι προσδοκίες του κοινού ως προς τους επιτελεστές μιας παράστασης όσο και οι εξω-χορευτικοί τους κοινωνικοί συμχεισμοί αλληλοδιάπλεκονται και συνδιαιρούνται το ρεπερτόριο σε γένει, καθώς και τους διάφορους τρόπους εκτέλεσης του (βιηματολογικά, μουσικολογικά, από άποψη ψυχών και στιλ). Ειδικότερα στις προφορικές μουσικές παραδόσεις, η αυτοσχέδια δυναμική δίνει το στίγμα, η ευελιξία, η ρευστότητα της φόρμας και της διαχείρισης της τόσα από τους μουσικούς όσο και από τους τραγουδούστες και τους χορευτές αποτελεί πρώτιστο αναγνωρίσιμο χαρακτηριστικό. Μέσα από αυτήν τη λογική όπτε στο χορό σύτε και στο άλλος μορφές επιπλέοντας μπορούν να κατανοηθούν αυτόνομα και ξεχωριστά έξω από τη δυναμική της αλληλουσιούστης τους σε επίπεδο καλλιτεχνικής αλλά και κοινωνικής ανταλλαγής.

Συμπερασματικά, η σύγχρονη ανθρωπολογική θεωρία επαναποθετεί τη μελέτη του χορού σε πολλάστα και αλληλοδιαπλεκόμενα πλαίσια²⁶, τα οποία δεν λειτουργούν σε ένα επίπεδο γενικότερης ιστορικοκοινωνικής πλαισίωσης αλλά διεύσδιουν στα βάθος της συσχέτισης του χορού -χορευτικού γεγονότος- με άλλες σφραγίδες του κοινωνικού. Οι σύγχρονες εθνογραφίες του χορού, με άλλα λόγια, δεν μίλουν μόνο για το χορό, αλλά μπορούν να φτάσουν στη συσχέτιση του με άλλους χώρους δράσης που εν πρώτοις μοιάζουν σχετικοί και ανεξάρτητοι. Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθούν ζητήματα όπως πολιτικές διαχείρισης ταυτοτήτων (εθνικών ή εθνοτικών)²⁷, μεταναστευτικές επαναδιαπραγματεύσεις της παράδοσης²⁸, κοινωνική κατασκευή του φύλου²⁹, ο λόγος περί αισθητικής και η εμπλοκή του με το λόγο περί ιστορίας³⁰ ή η σχέση του πολιτισμικού νοημάτος των συναισθημάτων με τη διαμόρφωση αισθητικών κριτηρίων³¹ μιας μουσικής και χορευτικής παράδοσης.

Ολοκληρωνόντας θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η πρώθητη της μελέτης και της ανάλυσης του χορού μέσα από τις σύγχρονες ανθρωπολογικές προσεγγίσεις συνδέεται τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Ελλάδα με μια βασική αναγκαιότητα: την ενίσχυση και την υποστήριξη νέων επιπόνων ερευνών είτε στο πλαίσιο της κλασικής ανθρωπολογικής πρακτικής -επιτόπιας εκτός των συνόρων (εθνικών και πολιτισμικών) του ερευνητή-, είτε στο πλαίσιο μιας γεγονούς ανθρωπολογίας, είτε ακόμα και στο πλαίσιο μιας πολιτιστικής έρευνας (multifocal fieldwork). Η θεωρητική εποιημότητα μιας κοινωνικής μάλιστα επιστημής, όπως η ανθρωπολογία, να πρωθήσει, να στελεῖ και να επαναστήσει τους ερευνητές της στον μεταξύ τους διάλογο έγκειται στην ευελιξία της να δεχεται νέες ερμηνευτικές προτάσεις.

Βιβλιογραφία

- ASENSIO SUSAN. «La música como factor identitario y medio de acercamiento al colectivo magrebí de Barcelona», *Actas del I. Congreso de Música a Catalunya, Canberra/Australia 1994, 33rd Conference of the International Council of Traditional Music*, Barcelona 1994, o. 1991-96.
- BARBA EUGENIO. *The Paper Canoe. A Guide to Theater Anthropology*, Routledge London / New York 1995.
- BENEDICT RUTH. *Patterns of Culture*. Routledge and Kegan Paul, New York 1934 (1968).
- BERG P. J., LUCKMANN T. *The Social Construction of Reality*, Routledge London 1966.
- COWAN JANE. *H η μολτική του σώματος. Χορός και κοινωνικότητα στη Βόρεια Ελλάδα*. Αεροναυτεργασία Αθηνών 1998.
- DERRIDA JACQUES. *Περὶ Γραμματολογίας*, μετρ. Κ. Παπαγιάννης, Γνωμή Αθηνών 1990.
- GOFFMAN ERIC. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday and Company, Inc., New York 1959.
- GRAU ANDREE. «Performance and the postmodern turn: from the Tiwi to performing ethnography, in ASA Conference Rituals, Performance and Media, Sydney 1999, p. 1-2».
- HANNA JUDITH. *The Dance is Human: A Theory of Nonverbal Communication*. Texas University Press, Austin 1979.

7. Χορός, μουσική
και τραγούδι:
το οδιόκτοπο συνεχές.

8. Διαφημιστικό Εταιρείας
Υπολογιστών στη Μάκεια
της Ανδαλουσίας:
Η διαχείριση της εντοπότητας.

HOWES DAVID (επμ.), *The Varieties of Sensory Experience: A Sourcebook in the Anthropology of the Senses*, University of Toronto Press, 1991.

KATHRIN GERTHARD, «Επιπλέον στην Ολυμπού Καρπάθου Πολιτισμό αλλαγή και πολιτικής αντηποδόσεως», Εθνογραφία 8 (1992), σ. 47-70.

—, «Τα καρπάθια γλέντια ως τελετουργία και παράσταση με κρητική ανθρωπολογική προσέγγιση του συμβολισμού των παραδοσιακών τελεστικών τεχνών», Λαϊκά Δραματικά πολιτικού μερικούς μεταξύ της Κρήτης και της Προπονήσου Ανδαλουσίας, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1996, σ. 65-81.

KURATH GERTRUD, «Panorama of dance ethnology», *Current Anthropology* 1 (1979), σ. 233-254.

ΛΟΥΤΖΑΚΗ ΡΕΝΑ, «Για μια ανθρωπολογία του χορού», Εθνογραφία 19 (1993), σ. 1-12.

MARTÍ JOSEP, «The Sardana as socio-cultural phenomenon in contemporary Catalonia», *Yearbook for Traditional Music* 26 (1994), σ. 39-46.

NESS SALLY ANN, *Body, Movement and Culture: Kinesiology and Visual Symbolism in a Philippine Community*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996.

PAPAPAVLOU MARIA, *Der Flamenco als Präsentation von Differenz: Gitans und Mehrheitsbevölkerung Westandalusiens in ethnologischer Perspektive*, Cuvillier Verlag, Göttingen 2000.

—, «Flamenco, dance and the negotiation of Oral History», στο A. Röpke, (επμ.), *Xoros και Προσφορή* Ιστορία, Φιλολογία, Στατιστική, Τεχνική, Αθήνα 2001, σ. 41-52.

ΠΑΠΑΤΑΥΔΟΥ ΜΑΡΙΑ, «Για μια διεπιστημονική προσέγγιση των αιθημάτων, (συν)αιθημάτων και αισθητικών κριτηρίων. Η περιπτώση της Ανδαλουσίας», Εθνογραφία 9 (2001), σ. 215-240.

REIN ANNETTE, *Temporales auf Ball: Der Tanz der Reisenden*, Münster 1994.

ROYCE ANTHONY, *The Anthropology of Dance*, Indiana University Press, Bloomington 1977.

SAVIGLIANO MARTA, *Tango and the Political Economy of Passion*, Westview Press, 1995.

SCHECHEHR RICHARD, *Performance Theory*, Routledge, New York 1988.

SCHIEFFELIN EDWARD, «Problematizing performance: From anthropological to performative (επμ.)», *Ritual, Performance, Media*, Routledge, London 1999, σ. 194-204.

ΣΕΡΕΜΕΤΑΚΗ ΝΑΝΤΙΑ, *Πολινόστροπη αισθητικής. Αντήλια και μυρινή ως ιδιαίτερη κουτιώστρο στη σύγχρονη εποχή*, εκδ. Αίγανη-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1997.

SPENCER PAUL, (επμ.), *Society and the Dance: An Anthropology of Process and Performance*, Cambridge University Press, 1985.

SYNNOT ANTONY / HOWES DAVID, «From measurement to meaning. Anthropologies of the body», *Anthropos* 87 (1992), σ. 147-166.

TURNER VICTOR, *The Anthropology of Performance*, PAJ Publications, New York 1981.

WABASHAUGH WILLIAM (επμ.), *The Passion of Music and Dance*, Berg Publications, 1998.

VILA PABLO, «Le Tango et la formation des identités ethniques en Argentine», στο Ramón Petriki (επμ.), *Tango Nomade*, Pierre Monette, Montreal 1995, σ. 20-30.

που προκύπτουν μέσα από το ερευνητικό πεδίο. Οι σύγχρονες ανθρωπολογικές θεωρήσεις του χορού φαίνεται λοιπόν να αφήνουν περιθώρια για πολλαπλές ερμηνείες, που επιδέχονται ωστόσο και πολλαπλές αναγνώσεις τόσο από τους ερευνητές όσο και από τους ερευναμένους.

Σημειώσεις:

- Judith Hanna, *The Dance is Human: A Theory of Nonverbal Communication*, Texas University Press, Austin 1979. Anya Peterson Royce, *The Anthropology of Dance*, Indiana University Press, Bloomington 1977.
- O Taylor, για παραδείγμα, αναφέρεται στους «εκπατικούς χορούς» ας είδος που ανήκε στη κατώτερη βροχεκτικό σταδίο ανάπτυξης της αισθητικής κουλουρίας:
- O Radcliffe-Brown, για παραδείγμα, σημειώνεται στο χρόνο τη λεπτομέρη της συμβατισμής του κουνιώνικης αρμονίας και έξισσωρης αντιβάσεων και συγκρύσεων. Αντίθετα, ο Evans Prichard στης μελέτη του για την Κεντρική Αφρική επισημαίνει ότι ο χορός εμφανίζεται κυρίως σε περιπτώσεις κουνουπιών διασποράς.
- Έτσος δημοσιεύεται μια σειρά μελετών για το χορό κυρίως από την πλευρά των λαούδων, όπου επιδεικνύεται η καταγραφή της τυπολογίας μιας σειράς χορών, οπώς η πάχη, τυπολογία ουγγαρικού χορού, τυπολογία αιγαίνου χορού με ίχνη στην ιστορία (Ikegami), ή Βα. Gertrud Kurath, «Panorama of dance ethnology», *Current Anthropology* 1 (1979), σ. 233-254).
- Παρόλομη αυτής της προσέγγισης είναι η λέξη της Drid Williams, «Deep structure of Dance», *Yearbook of Symbolic Anthropology* 1 (1978), σ. 211-230, όπου προτείνεται να διαμορφωθεί μια γραμματική του χορού υποστηρίζοντας ότι ο χορός και η γλωσσική κυβερνήσιση από κανένας που θα έπρεπε να εντοπίσουμε και να αναλυσουμε. Στο πλαίσιο της δομιτικής προσέγγισης τοποθετείται και η ρευστότητα που έσκεψε με τον Alan Lomax και επικεντρώνεται στην περιφορά και τη μελέτη εδαφικών γενικών χρηματοκινήσεων που θα επηρεάσουν τη σύγχρονη ανάδειξη σε διάφορους χορούς. Οπότε οι μελέτες του Rudolf Laban έχουν ήδη πρωτοπορήσει τη διαμορφωτική καταγραφή του χορού (μέθοδος της labanotaxis) και θα αποτελούνται ένα πρωτοποριακό βήμα στο διάχρονο της μελέτης του χορού από αυτήν τη μονιμή, κοβιτώντας το χορό αυτόνομο χωρίς μελέτης.
- Ruth Benedict, *Patterns of Culture*, Routledge and Kegan Paul, New York 1934 (1968).
- Β. για παραδείγμα το βιβλίο της Margaret Mead, *Coming of Age in Samoa*, Mentor Books, New York 1949, οπου η συγγραφέας ασπάζεται το χρόνο στο βαθμό που αυτής εξηγεί τη δομή της προσωποποίησης των αιθημάτων.
- Πάολος Κούβαρος, «Ο χορό στην Ολυμπού Καρπάθου. Πολιτισμική αλλαγή και πολιτική αντηποδόσεως», Εθνογραφία 8 (1992), σ. 47-70. Josep Martí, «The Sardana as socio-cultural phenomenon in contemporary Catalonia», *Yearbook for Traditional Music* 26 (1994), σ. 39-46. María Papapavlou, *Der Flamenco als Präsentation von Differenz: Gitans und Mehrheitsbevölkerung Westandalusiens in ethnologischer Perspektive*, Cuvillier Verlag.
- Göttingen 2000: Marta Savigliano, *Tango and the Political Economy of Passion*, Westview Press, 1995.
- Jane Cowan, *Holiday town or oasis town: Xoros και κοινωνικότητα στη βόρεια Ελλάδα*, Ακέποδηρά, Αθήνα 1998.
- Hanna, σ. όπ. Royce, σ. όπ. Paul Spencer (επμ.), *Society and the Dance. The Social Anthropology of Process and Performance*, Cambridge University Press, 1985.
- Edward Schieffelin, «Problematizing performance», στο Felicia Hughes-Freeland (επμ.), *Ritual, Performance, Media*, Routledge, London 1998, σ. 194-207.
- Annette Rein, *A Tempelzelt auf Ball: Der Tanz der Reiseseelen*, Münster 1994.
- Nádia Σερέμετσα, *Πολινόστροπη αισθητικής. Αντήλια και μυρινή ως ιδιαίτερη κουλούρια στη σύγχρονη εποχή*, εκδ. Αίγανη-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1997 και David Howes (επμ.), *The Varieties of Sensory Experience: A Sourcebook in the Anthropology of the Senses*, University of Toronto Press, 1991.
- Antony Synnot / David Howes, «From measurement to meaning. Anthropologies of the body», *Anthropos* 87 (1992), σ. 147-166.
- Sally Ann Ness, *Body, Movement and Culture. Kinesthetic and Visual Symbolism in a Philippine Community*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992.
- Eugenio Barba, *The Paper Canoe. A Guide to Theater Anthropology*, Routledge, London / New York 1995.
- André Grau, «Performance and the postmodern turn: from the Twi to performing ethnography», στο ASA Conference Ritual, Performance and Media, Swanson 1996, σ. 1-24.
- P. Berger / T. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Routledge, London 1966.
- Jacques Derrida, *Περὶ Γραμματολογίας*, μετρ. Κ. Παπαγιάνης, Γνωστ. Αθήνα 1990.
- Victor Turner, *The Anthropology of Performance*, PAJ Publications, New York 1987.
- Paulos Kambouras, «Το καρπάθιο γλέντι ως τελετουργία και παράσταση με κρητική ανθρωπολογική προσέγγιση του συμβατισμού των παραδοσιακών τελεστικών τεχνών». Λαϊκά Δραματικά πορείας μαρτηρί και αιγαίνων κριτήρων. Πρακτικά Α. Συνέδριου, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1996, σ. 65-81.
- Ernest Goffman γράφει το 1959: «Εγώ την εντύπωσα ότι η δραστικούργια διατάξη αντέμιστε του κουνιώνιου αποτελεί μια πέμπτη δίσταση. Δίπλα στην τεχνική, πολιτική, δουμάκι και πολιτική διάσταση. Η δραστικούργια διάσταση μπορεί το ίδιο όπως και κάθε άλλη να χρησιμοποιηθεί ως στόχος ανάθλησης και ως αρχαιοτικό κριτήριο» (*The Presentation of Self in Everyday Life*, Doubleday and Company, Inc., New York 1959, σ. 219).
- Richard Schechner, *Performance Theory*, Routledge, New York 1988.
- Πάολος Κούβαρος, «Το γλέντι ως τελετουργία και παράσταση με κρητική ανθρωπολογική προσέγγιση του χορού», Εθνογραφία 8 (1992), σ. 11-16.
- Susan Asensi, «La música como factor identitario y medio de acercamiento al colectivo magrebí de Barcelona», *Actas del I. Congreso de Música a Catalunya*, Barcelona 1994, σ. 991-996 και Pablo Vilà, *Le Tango et la formation des identités ethnique en Argentine*, στο Ramón Peñalén (επμ.), *Tango Nomade*, Pierre Monette, Montreal 1998, σ. 20-30.
- 28 Κούβαρος, «Το πάρτο στην Ολυμπού Καρπάθου...», σ. όπ. Rein, σ. όπ. 81.
- Richard Schechner, *Performance Theory*, Routledge, New York 1988.
- 25 ΒΑ. το δέρμα του Χρήστου Παπακώστα στο πάρον αφέρεισμα.
- 26 Ρένα Ακούτση, «Για μια ανθρωπολογία του χορού», Εθνογραφία 8 (1992), σ. 11-16.
- 27 Susan Asensi, «La música como factor identitario y medio de acercamiento al colectivo magrebí de Barcelona», *Actas del I. Congreso de Música a Catalunya*, Barcelona 1994, σ. 991-996 και Pablo Vilà, *Le Tango et la formation des identités ethnique en Argentine*, στο Ramón Peñalén (επμ.), *Tango Nomade*, Pierre Monette, Montreal 1998, σ. 20-30.
- 28 Κούβαρος, «Το πάρτο στην Ολυμπού Καρπάθου...», σ. όπ. Rein, σ. όπ. 81.
- 29 William Washabaugh (επμ.), *The Passion of Music and Dance*, Berg Publications, 1998.
30. María Papapavlou, «Flamenco dance and the negotiation of Oral History», στο A. Röpke (επμ.), *Xoros και Προσφορή* Ιστορία, Φιλολογία, Στατιστική, Τέχνη, Αθήνα 2001, σ. 41-52.
31. Μαρία Παπαπαύλου, «Για μια διεπιστημονική προσέγγιση των αιθημάτων, (συν)αιθημάτων και αισθητικών κριτήρων». Η περιπτώση της Ανδαλουσίας», Εθνολογία 9 (2001), σ. 215-240.

An Anthropological Counter-proposal: Dance as a Cultural Process

Maria Papapavlou

This article reviews in brief the way in which classical anthropological theories influence the study of dance and aims at connecting them with the modern anthropological theory. Two are its particular objectives: to enhance the scientific profit from approaching the study of dance, profit obtained through the performance studies and the anthropology of body and senses. And, concurrently, to discuss the significance of dance in the formation of new cultural identities. The references to ethnographies inspired by this modern orientation are made with the purpose to present the new emerging thematic issues, which, in turn, can enrich the product of anthropological theory with ethnographical material.